

*Бахуринський В. С.,**аспірант Національної академії управління*

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВЧИНЕННЯ РЕЙДЕРСТВА

Анотація. У статті досліджено соціально-економічну природу рейдерства, виявлено його сутність, розкрито зміст, визначені функції і характерні ознаки. Проведено дослідження юридичної природи рейдерства з позицій національного законодавства. Під час дослідження детермінант соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства виявлено головною причиною прогалини в законодавстві. Наявна нормативно-правова база не дозволяє розділяти цивілізовані методи ведення бізнесу в сфері злиттів і поглинань і незаконні захоплення юридичних осіб. Інституційна криза відносин власності, криміналізація економіки, посилення впливу організованої злочинності і корупції, прогалини у правовому регулюванні стимулюють кримінальну активність рейдерства. У статті доведено, що соціальна природа рейдерства проявляється в злочинній поведінці учасників корпоративних відносин, яка побудована на корисливих мотивах і не відповідає офіційно встановленим і таким, що фактично склалися в суспільстві нормам поведінки учасників господарських відносин. З соціально-правових позицій рейдерство є певним типом економічної поведінки, обумовлене рядом соціокультурних чинників. Дані фактори поряд з приватизацією державного майна і реформами, проведеними в період розпаду Радянського Союзу, призвели до криміналізації бізнесу і поширенню нелегальної моделі економічної поведінки, однією з проявів якої є рейдерство. Силове підприємництво еволюціонувало в подальшому в рейдерство. Серед обставин загального характеру, що сприяють вчиненню рейдерства зокрема, можна виділити наступні: трансформація економічної та соціально-політичної систем, а також викликані ними протиріччя між публічними і приватними інтересами. До числа факторів, що безпосередньо сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з кримінальним рейдерством, на думку автора статті, можна віднести корупцію в органах державної влади, неефективність ринкових інститутів; правовий нігілізм, недостатню кваліфікацію співробітників правоохоронних органів.

Ключові слова: рейдерство, соціальна зумовленість, фактори злочинної поведінки, кримінально-правова охорона суспільних відносин.

Актуальність теми. У сучасних умовах кримінально-правової протидії злочинам особливої актуалізації набувають наукові дослідження їх соціальної зумовленості, що у свою чергу зумовлене пошуком дієвих інструментів протидії з урахуванням їх соціальної природи. Злочини у сфері відносин корпоративного управління є органічною частиною злочинів у сфері економічної діяльності. Разом з тим вони мають певну специфіку і власну структуру, зумовлені природою корпоративного управління, і це дозволяє розглядати дані злочини в якості самостійного об'єкту дослідження.

Останніми роками в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси

здебільшого відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. І хоча в зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, має на меті зниження витрат на менеджмент і спрямоване на підвищення конкурентоспроможності, в Україні рейдерство – це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований насамперед на власне збагачення рейдерів. Фактично відбувається корупційний перерозподіл власності, а не процес економічної оптимізації. Крім цього, рейдерство суттєво підриває економічну безпеку держави, негативно впливає на міжнародний імідж країни, що, звичайно, знижує її інвестиційну привабливість [1, с. 259].

Стан наукового дослідження проблеми. Проблеми кримінально-правової охорони відносин з управління корпоративними правами вивчалися в роботах З.С. Варналія, Б.М. Грека, Н.М. Грищенко, Р.А. Панасенко, В.Я. Тація, О.Р. Слотило, С.С. Титаренка, І.М. Федулової тощо. Варто відзначити вагомий і значний внесок, внесений зазначеними авторами в рішення проблем протидії рейдерству, водночас варто зазначити, що такі дослідження обмежувалися, як правило, аналізом окремих їх аспектів, причому більшість науковців приділяли увагу переважно кримінологічній стороні рейдерства, недостатньо уваги приділялося соціальній зумовленості вчинення даних злочинів.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є на основі розробок вітчизняних і зарубіжних вчених-юристів, економістів і соціологів проаналізувати соціально-економічну природу рейдерства, виявити його сутність, розкрити зміст, визначити функції і характерні ознаки. Завданням статті є дослідження юридичної природи рейдерства з позицій національного законодавства.

Основний матеріал. Відповідно до ст. ст. 41, 42 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. На зазначені конституційні права, гарантії підприємницької діяльності посягає злочин, передбачений ст. 206-2 КК України. Суспільна небезпека цього злочину полягає у протиправному вилученні з володіння підприємств, установ, організацій належного їм майна. При цьому істотна шкода заподіюється суспільним відносинам, пов'язаним з реалізацією підприємствами, установами, організаціями прав на їхнє майно (законодавець визначив це як один з аспектів встановленого порядку здійснення господарської діяльності) та додатковому об'єкту – відносинам власності. В. Тація зазначає, що при вчиненні даного злочину порушується встановлений законодавством порядок щодо використання майна підприємств, установи чи організацій, тим самим завдається шкода суспільним відносинам, які встановлюються державою для забезпечення їх нормальної діяльності [2].

Захоплення підприємств, установ, організацій нерідко руйнує їх, залишаючи людей без роботи, створюючи підґрунтя для

соціальних конфліктів та суперечностей. Це спричиняє низку негативних наслідків для економіки держави – відтік інвесторів, ненадходження до бюджету податків. У результаті чого тисячі громадян стали безробітними. Як наслідок, руйнуються стратегічні підприємства, банкрутують ефективні виробництва, знижується інвестиційна привабливість цілих галузей, при цьому тиск рейдерів на бізнес щорічно відбирає у країни до 1 % економічного росту [3]. Рейдерство цілком може зруйнувати малий та середній бізнес, якщо не протидіяти цьому явищу [4].

Стаття 206-2 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, у національному законодавстві знайшла відображення лише з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 10.10.2013, який набрав чинності 29.03.2014 і фактично є новелою, хоча у низці європейських держав наявна вже давно. Раніше питання протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій охоплювалось поняттям «рейдерство», яке теж, у свою чергу, законодавством визначено не було, однак широко використовувалось як в Україні, так і за її межами. Такі «рейдерські» дії кваліфікувались за окремими статтями Кримінального кодексу України, зокрема ст. 223 Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску, ст. 219 Доведення до банкрутства, ст. 356 Самоправство, ст. 206 Протидія законній господарській діяльності, ст. 375 Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови тощо. При цьому багатьма науковцями, політичними і державними діячами підтримувалась думка достатності вказаних норм Кримінального кодексу України для притягнення до кримінальної відповідальності за такі дії навіть за відсутності спеціальної «рейдерської» статті. Тому поглиблене дослідження соціальної обумовленості криміналізації протиправного заволодіння майна підприємств, установ, організацій має істотне значення для визначення ролі та місця даної статті в системі кримінально-правових норм, що охороняють господарські відносини [5, с. 89].

Серед науковців, державних діячів та юристів виникали дискусії з приводу того, чи необхідно до Кримінального кодексу України було вносити статтю, що передбачала кримінальну відповідальність за рейдерську діяльність, оскільки була думка, що для притягнення до кримінальної відповідальності за рейдерські захоплення залежно від вчинених діянь можна застосовувати інші статті Кримінального кодексу України [1, с. 260].

Прихильники цієї позиції вважають, що боротися із силовими захопленнями підприємств можливо за чинним кримінальним законодавством і тому криміналізація рейдерства як окремого суспільно небезпечного діяння шляхом встановлення відповідальності за його вчинення у спеціальній кримінально-правовій нормі не вбачається доцільною, оскільки це призведе до надмірності криміналізації і потребуватиме доведення суб'єктивних ознак, тобто умислу на протиправне захоплення підприємств.

Основна проблема, на їхню думку, полягає в тому, що статті, які містяться в КК України, не працюють або працюють неефективно, у зв'язку з чим особи, дії яких мають усі ознаки складу злочину, до кримінальної відповідальності не притягуються.

Прихильники іншої позиції стверджують, що проблема протидії рейдерству в Україні залишається актуальною. Це

зумовлено, поряд з іншими чинниками, тим, що в КК України відсутня норма, яка б чітко передбачала відповідальність за захоплення підприємств, а також тим, що на практиці майже неможливо провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами у цій сфері, чим успішно користуються рейдери для ухилення від кримінальної відповідальності. На думку Р. А. Панасенка, зазначений напрям більш прийнятний та ефективний для боротьби з «українським рейдерством». Перш за все, він дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину, що мають значно менший ступінь суспільної небезпечності. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину, тоді як унаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [6].

Серед державних та громадських діячів також існувала думка, що доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями, на всіх етапах організації та здійснення рейдерського нападу є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України) організатор [7].

Оскільки багато з існуючих в даний час економічних інститутів на момент формулювання статей Кримінального кодексу перебували в стадії зародження або взагалі не існували і дії, які зазіхали на такі суспільні відносини, ще не уявляли тієї суспільної небезпеки, яку вони набули сьогодні, рейдерство залишилося за рамками кримінально-правового регулювання. Намагаючись адаптувати закон до сучасних реалій, законодавець поступово вносить зміни в окремі статті Кримінального кодексу, однак вони не завжди органічно вписуються в його структуру. Відносини з поглинання складні, і коли їх регулювання цивільно-правовими засобами виявляється недостатньо ефективним, криміналізація окремих дій здійснюється найчастіше без обліку головного правила кримінального права – суспільні дії і їх шкідливі наслідки повинні перебувати в прямого причинно-наслідкового зв'язку. Зазначені дії самі по собі не можуть заподіяти майнову шкоду або спричинити отримання будь-якого доходу. Їх результатом може бути лише прийняття на загальних зборах власників цінних паперів компанії якогось рішення, наприклад про припинення повноважень виконавчого органу або схвалення значного правочину, яке опосередковано може заподіяти майнові збитки. Проблема рейдерства впливає з недосконалістю законодавчо-нормативної бази. На думку багатьох юристів, як вчених, так і практиків, необхідно прийняти спеціальне антирейдерське законодавство, де буде дано чітке визначення самого поняття «рейдерство», перераховані його характерні риси. Тоді з більшою ефективністю можна буде виявляти і карати осіб, які зазіхають на чужу власність. Однак правове співтовариство не поділяє оптимізму прихильників прийняття нових спеціальних законів, вказуючи, що, з одного боку, рейдерство не так юридична, скільки економічна категорія, з якою досить складно виділити загальний протиправний знаменник. Крім того, в Кримінальному кодексі існує достатня кількість статей, під які підпадають дії осіб, викритих в протизаконному захопленні чужого майна, але які просто не застосовуються або використовуються неефективно [8].

Отже, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства характеризується наступними чинниками [1, с. 261]:

1) суспільна небезпека такого роду діянь характеризується високим ступенем, а шкода є значною, що є безумовною підставою для кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій;

2) співвідношення викладених вище позитивних і негативних наслідків криміналізації даного злочину свідчить про те, що позитивні соціальні результати застосування ст. 206-2 Кримінального кодексу України істотно перевищують неминучі негативні наслідки;

3) незважаючи на розбіжності в думках науковців щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, криміналізація статті 206-2 Кримінального кодексу України є доцільною, оскільки дає можливість виокремити кримінально-правові відносини у сфері протиправного заволодіння майном підприємств, установ та визначає конкретний перелік «рейдерських» діянь, тим самим запобігає їх кваліфікації за іншими складами злочинів, які до сфери господарських відносин відношення не мають.

Висновки. Таким чином, детермінанти соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за вчинення рейдерства спричинені головним чином прогалинами в законодавстві. Існуюча в країні нормативно-правова база не дозволяє розділяти цивілізовані методи ведення бізнесу в сфері злиттів і поглинань і незаконні захоплення юридичних осіб. Інституційна криза відносин власності, криміналізація економіки, посилення впливу організованої злочинності і корупції, прогалини у правовому регулюванні стимулюють кримінальну активність рейдерства. Аналіз форм і способів рейдерських захоплень, здійснюваних шляхом фальсифікації правостановлюючих документів, єдиних державних реєстрів, рішень господарських товариств, розкрадання акцій і часток у статутному капіталі, маніпуляцій з реєстром акціонерів, застосування адміністративного ресурсу, примусу до договорів і інших прийомів встановлення управлінського контролю над суб'єктами господарської діяльності з метою привласнення прав на майно і активи свідчить про те, що сучасне рейдерство являє собою складний кримінально-правовий феномен транзитивної економіки, що знаходиться в постійному русі і зміні. Таким чином, кримінально-правова природа рейдерства полягає у протиправному захопленні управління в господарських товариствах за допомогою позбавлення або обмеження такого права осіб, що мають його за законом, злочинному вилученні майна і активів безоплатно або за нееквівалентним цінами, володінні, користуванні та розпорядженні ними всупереч волевиявленню власника. Саме в домінуванні кримінальних властивостей полягає його специфіка і відмінність від смислового змісту цього поняття, що застосовується в західних країнах. Вплив зовнішніх факторів, пов'язаних з глобалізацією і конкуренцією, що загострюється боротьбою за ресурси, дає достатньо підстав для прогнозу активізації транскордонного рейдерства в перспективі, що актуалізує проблему захисту державного суверенітету. Сукупність значущих кримінально-правових властивостей, властивих рейдерству, стримує соціально-економічний розвиток.

Література:

1. Грищенко Н. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Лідприсмицтво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 258–262.
2. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: моногр. / В. Я. Тацій. Х. : Право, 2016. 256 с.
3. Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Носової. К. : Центр учбової літератури, 2013. 512 с.
4. Слотило О. Р. Соціальна обумовленість виділення складу злочину «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 255–259.
5. Федулова І. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. Випуск 3. Том 2. 2016. С. 88–91.
6. Панасенко Р. А. Щодо криміналізації та тлумачення «рейдерства» в Україні. URL : <http://ukrainianpravo.narod.ru/index/0-3>
7. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів та виконавців: матеріали комітетних слухань, проведених 17 вересня 2008 року Міжвідомчою комісією з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств Верховної Ради України. Київ, 2008. URL : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120797>
8. Субботина М. Анатомія рейдерства. Финансовый контроль (Москва), 01.04.2010. URL : <http://www.arbitr.ru/press-center/smi/27529.html>

Bakhrunskyi V. S. Social conditioning of raiding

Summary. The article studies the socio-economic nature of corporate raiding, reveals its essence, discloses its content, defines functions and characteristic features. A study of the legal nature of raiding from the standpoint of national legislation was carried out. During the study of the determinants of the social conditionality of criminal responsibility for committing raiding, the main reason for the gaps in the legislation was revealed. The existing regulatory framework does not allow separating civilized methods of doing business in the field of mergers and acquisitions and illegal takeovers of legal entities. The institutional crisis of property relations, the criminalization of the economy, the growing influence of organized crime and corruption, and gaps in legal regulation stimulate the criminal activity of raiding. The article proves that the social nature of raiding is manifested in the criminal behavior of participants in corporate relations, built on selfish motives and does not correspond to the officially established norms of behavior of participants in economic relations that are actually established in society. From a socio-legal standpoint, raiding is a certain type of economic behavior caused by a number of sociocultural factors. These factors, along with the privatization of state property and reforms carried out during the collapse of the Soviet Union, led to the criminalization of business and the spread of an illegal model of economic behavior, one of the manifestations of which is raiding. Power entrepreneurship evolved further into raiding. Among the general circumstances contributing to raiding, in particular, the following can be distinguished: the transformation of the economic and socio-political systems, as well as the contradictions between public and private interests caused by them. Among the factors directly contributing to the commission of crimes related to criminal raiding, according to the author of the article, include corruption in government bodies, inefficiency of market institutions; legal nihilism, inadequate qualifications of law enforcement officers.

Key words: raiding, social conditioning, factors of criminal behavior, criminal law protection of public relations.